

Lisaks arhiiviallikatele on kasutatud kõiki olulise-
maid Liivimaa keskaja allikate publikatsioone.
Miskipärast on Kreem loobunud tema kasutatud
arhiivimaterjalist lugejale selget ülevaadet and-
mast. Napile kolmele leheküljele mahtuv kirjeldus
töö sissejuhatuses keskendub peamiselt allikapub-
likatsioonide iseloomustamisele, pole aga sugugi
ülearune anda doktoriväitekirjas kasutatud arhiiv-
viallikaist põhjalikumgi ülevaade kui ainult osali-
ne mainimine. Oleks ju huvitav, et mitte öelda olu-
line teada, mis (arhiivi)dokumendid need täpse-
malt on, millele Kreemi uurimus tugineb, kuidas
need on kujunenud, kuidas jaotunud ajaliselt vms.

Siinkohal võiks tõstatada veel ühe põhimõtte-
lisemat laadi küsimuse. Nimelt on eesti keskaja-
uurijatel üldiselt tavaks viidata arhiiviallikale säi-
liku nimetust kordagi mainimata, nagu teeb ka
Juhan Kreem. Kuid kas selline n.-ö. pime viitami-
ne on ikka kõige lugejasõbralikum ja otstarbekam?
Teades mõlemat, nii säiliku numbrit, nt. TLA, A.
a. 35b, kui ka seda, et tegu on Tallinna pea- või
pärusraamatuga aastaist 1455–1627, on see kõi-
gepealt palju informatiivsem, peale selle pakub
kahekordset tagatist, et vastavat dokumenti õnnest-
ub vajadusel mistahes ebasoodsatest asjaoludest
hoolimata teiste arhiiviallikate hulgast üles leida.

Kokkuvõttes on Juhan Kreemi raamat mitmes
mõttes õnnestunud – hea teemavalik, uudsed alli-
kad, sisult kirjutatud loetavaks ja kaasa mõtlema
ärgitavaks nii eesti kui ka võõramaise lugeja jaoks.
Jääb ainult loota, et vähemalt osa tema väitekir-
jast jõuab näiteks artikliteks kirjutatuna siiski ka
eestikeelsesesse ajalookirjandusse.

Inna Põltsam

Uurimus hansaaegsetest keelekontaktidest

E. R. Skvajrs, S. N. Ferdinand. *Ganza i Novgorod: jazykovye aspekty istoričeskix kontaktov*. Indrik, Moskva, 2002. 368 lk., ill., 1200 eks.

Hansakaubandus, üks määrav tegur 13.–16.
sajandi Põhja-Euroopa ajaloos, viis tihe-
dasse kokkupuutesse inimesed, kes kuu-
lusid erinevatesse konfessioonidesse ja kelle elu
toimus mõnevõrra erinevate sotsiaalsete ja poliitiliste
struktuuride raamides – inimesed, keda me
tänapäeval nimetame tavaliselt sakslasteks ja vene-
lasteks. Kokku puutusid ka Hansa keskalamsaksa
keel ning Novgorodis ja Pihkvas kõneldud ja kirju-
tatud vanavene keel. Nende hiliskeskaegsete kee-
lekontaktide uurimine ei ole oluline mitte ainult
filoloogilisest vaatepunktist, vaid on tähtis ka aja-
loolaste jaoks. Seda kinnitab kõnealune raamat,
mille autoriteks on Moskva Riikliku Ülikooli õp-
pejõud filoloogiadoktor Jekaterina Ritšardovna
Skvairs¹ ja Rostocki ülikooli juures doktoritöö
kaitsnud vene germanist Svetlana Nikolajevna
Ferdinand.² Eesti ajaloo seisukohalt on eelkõige
oluline muidugi asjaolu, et suur osa käsitletavast
kokkupuutest leidis aset kesk- ja varauusaegsel
Liivimaal. Mõlemad teadlased on osalised rahvus-
vahelistes keskalamsaksa keelega seotud uurimis-
programmides ja avaldanud vastaval teemal rea
artikleid.³ Uurimuse aluseks on alamsaksakeelsed

¹ E. R. Skvajrs. Jazykovye kontakty v baltijsko-severomorskom areale kak faktor istorii nižne-nemeckogo. Avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoj stepeni doktora filologičeskix nauk. Moskva, 1997.

² S. N. Chevtchenko. Deutsch-russische Begegnung während der Hansezeit. Sprachliche Aspekte. Diss. Rostock, 1998.

³ E. Skvairs. Niederdeutsch-russische Sprachkontakte der Hansezeit. Forschungsstand, Entwicklungswege, Aussichten. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum. Völj. G. Brandt. Stuttgart, 1996 (Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik, nr. 339), lk. 67–85; E. Skvairs. Frauenstimmen im russisch-hansischen Dialog (nach hansischen Quellen des 16. und 17. Jh.). – Bausteine zu einer Geschichte des weiblichen Sprachgebrauchs II. Völj.

Venesse puutuvad tekstid, mille töös kasutatud kogumi ajaliseks raamiks on periood esimestest teadaolevatest allikatest 13. sajandi keskpaigast ja kolmandast veerandist kuni 15. sajandi lõpuni. Tegelikult on töösse kaasatud ka hilisemaid materjale. Valitud on allikad, mis on tekkinud Hansa kaubahoovis Novgorodis või puutuvad otse ehk kaudselt Hansa tegevusse Novgorodis. Aluseks olid seejuures ajaloolaste ja mittefiloloogide vajadusi silmas pidades allikapublikatsioonid, mida vaid mõnedel juhtudel on võrreldud originaalidega Lübecki arhiivis ja Venemaa Riiklikus Vanade Aktide Arhiivis Moskvast.⁴

Raamat jaguneb kolme peatükki. Neist esimeses antakse kõigepealt lühike ülevaade Hansa ja Vene linnade sidemete ajaloost, käsitledes lähemalt kirjutajaid ja tõlke Hansa kaubahoovis Novgorodis ning sealset keelekeskkonda. On tähelepanuväärne, et suhetes Venemaaga läksid hansalinnad varem ladina keelelt üle alamsaksa keelele, kui see toimus linnade omavahelises suhtlemises. Venelaste ja hansarahva omavaheline vahetu suhtlemine – olgu argipäevane, olgu diplomaatiline – toimus seejuures vene keeles, mis avaldas eelkõige terminite ja vormelite osas mõju Vene-suhtluses kasutatud alamsaksa keelele. Kommunikatsiooni tegi võimalikuks vene keele õppimine (teated venelaste alamsaksa keele oskusest algavad alles 15. sajandi lõpust) ja eelkõige tõlkide teenete kasutamine. Hansakontoris Novgorodis asuv tõlk vahendas igapäevast asjaajamist venelastega; oma tõlgid olid kaasas hansalinnade saatkondadel. Kirjavahetust Novgorodi ja hansalinnade vahel tõlgiti Liivimaa linnades. Tallinna kõrval tõuseb siin esile Tartu linna roll. Autorid oletavad koguni, et Tartu raekantsleis võis leiduda vene keelde tõlkimiseks abivahendeid vormelinäidiste näol (lk. 100–101). Seejuures on eristatav vormelitel põhinev kirjalik diplomaatiline suhtlemine ja nähtavasti

suuline äriasjade ajamine. Näib, et hansakaupmehe jaoks oli vähemalt 13.–14. sajandil võimalik keelebarjääri ületada vaid ise vene keelt osates; venelased aga kasutasid Liivimaal keeleoskajate maaklerite abi (lk. 59, 64). Kas aga Hansa “monopoli” vene–alamsaksa tõlkele saab nimetada “keeleblokaadiks” Venemaa suhtes (lk. 66–69), jääb küsitavaks: keeleoskus oli lihtsalt üks kaupmehe ametioskustest, mille valdamine andis eeliseid üha tugevamaks muutuvate konkurentide ees.⁵

Teine peatükk käsitleb vanavene keele mõjusid keskalamsaksa keeles kui keelekontaktide tunnistusi. Selleks on uuritud, kuidas anti alamsaksa tekstides edasi Vene kohanimed, Novgorodi ametiteeste tiitleid, kaubanduse, raha ja Novgorodi argipäevaga seotud termineid. Need olid, kui üksikud erandid välja arvata, sõnad asjade ja nähtuste kohta, millega kaupmehed puutusid kokku Venemaal (*bojar* ‘bojaar’, *dennink* ‘tenga’, *klet* ‘ladu’ või ‘tuba’, *possul* ‘meelehea’). Vene keelest laenati Novgorodist pärinevate kaupade nimetused (*sabel* ‘sooblinahk’, *lasten* ‘nirginahk’). Üksikasjalikumalt on siingi puudutatud tõlkimisega seotud sõnavara. Kolmandas peatükis vaadeldakse vene päritolu vormeleid keskalamsaksa dokumentides. Liivimaa ning hansalinnade lepingud Vene valitsejatega põhinesid teatavasti vene vastaval õiguskeelel, kust võeti üle väljendid nagu *dat kruze kussen* (risti suudlema, s.t. lepingut vandega kinnitama, siit ka *cruskussinge* – leping); *hant don* (kätt andma, s.t. lubama, töötama); *houet slan* (palvet esitama) jpt. Osa nendest laenudest omandas alamsaksa keeles uue tähenduse. Nii on tähelepanuväärne oletus, et *cruskussinge* (vene algkuju *krestnoe celovanie* tähendab ainult töötuse andmise tseremooniat) omandas keskalamsaksa keeles ‘lepingu’ tähenduse tänu sellele, et läänepoolses õigustraditsioonis väärtustati poolte kohustuste loojana kirjalikku teksti, vene omas aga just risti suudlemist (lk. 226–227).

G. Brandt. Stuttgart, 1996 (Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik, nr. 341), lk. 157–166; E. Skvairs. Formelvariation in russisch-deutschen Urkunden als soziolinguistisch bedingte Kommunikationsstrategie. – Historische Soziolinguistik des Deutschen IV. Välj. G. Brandt. Stuttgart, 1999 (Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik, nr. 372), lk. 81–88; E. R. Skvairs. Rus’ i Ganza: model’ jazykovogo kontakta. – Slavjano-germanskie issledovanija. Kd. 1–2. Toim. A. A. Gugin, A. V. Cimmerling jt. Moskva, 2000, lk. 436–540; E. Skvairs. Variation im Formelbestand und Identität des Ausstellers: Eine Sprachkontaktstudie zu russisch-deutschen Rechtstexten des 14.–17. Jh. – Vulpis adolatio. Festschrift für Hubertus Menke zum 60. Geburtstag. Välj. R. Peters. Heidelberg, 2001, lk. 809–822; S. Chevtchenko.

Niederdeutsch-russische Wechselbeziehungen in hansischen Dokumenten. – Historische Soziolinguistik des Deutschen III. Välj. G. Brandt. Stuttgart, 1997 (Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik, nr. 351), lk. 201–216.

⁴ Teatavasti tagastas Nõukogude Liit 1990. a. Saksaamaale Hamburgi, Bremeni ja Lübecki arhiivid, kusjuures aga Lübecki arhiivi *Ruthenica* kogu jäi Moskvasse. Vt. ka E. Küng. Lübecki arhiivi lugu. – Kleio. Ajaloo ajakiri. 1997, nr. 3 (21), lk. 47–48.

⁵ Vrd. A. Reitemeier. Sprache, Dolmetscher und Sprachpolitik im Rußlandhandel der Hanse während des Mittelalters. – Novgorod. Markt und Kontor der Hanse. Välj. N. Angermann, K. Friedland. Köln–Weimar–Wien. 2002 (Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte, kd. 53), lk. 157–176.

Leides erinevate kantseleide (Saksa Ordu Liivimaal, Liivimaa linnad) koostatud lepingute tõlgetes erinevusi, püüavad autorid neid põhjendada poliitiliste jõudude erineva suhtega Venemaasse (lk. 264), väide, mis tegelikult jääb tõestamata. Küll on aga loogiline järeldus, et Liivimaal koostatud tekstid ja tõlked kannavad suuremaid vene keele ja kirjavormelite mõjude jälgi kui Lübeckist pärinevad (lk. 252–253, 266). Üldse on uurimusele ajaloolase pilguga vaadates omane teatud staatilisus, kus ei arvestata üksikute keelemälestiste poliitilist konteksti ja ajas toimunud muutusi, käsitledes kogu perioodi alates 13. sajandist kuni 16. või isegi 17. sajandini ühtsena. Samuti jätab osalt juhusliku mulje Hansa–Vene suhteid kajastava kirjanduse valik.

Ajaloolase seisukohalt (keeleteadusliku hinnangu andmine peab jääma filoloogide hooleks) on siiski tegu rikkalikult mõtteainet pakkuva uurimusega, mis aitab paremini mõista Hansa ja Liivimaa ajaloo allikaid ning hiliskeskajsete Vene-suhte argipäeva, rääkimata diplomaatiliste kontaktide toimimisest. See raamat sobib seisma tunnustatud Vene Hansa-uurijate Anna Horoškevitsi, Mihhail Lesnikovi ja Natalja Kazakova uurimuste kõrval, kuuludes seejuures muidugi juba ajajärku, kus kunstlikult loodud tõkked ei lahuta enam teaduslikku uurimistööd lokaalsetesse traditsioonidesse.

Anti Selart

Eesti teaduse aastaraamat Rootsis

Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis
Aastaraamat XII 1991–1999.
Stockholm, 2001, ill., 411 lk.,
(Ulla Ehrensvärd,
Topographica Estoniae)

Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis aastaraamat (*Annales Societatis Litterarum Estonicae in Svecia*) on soliidse traditsiooniga teaduspublikatsioon. Esimene köide nägi ilmavalgust juba 1952. aastal. Vanadest numbritest vilksab läbi pea kogu Teise maailmasõja ajal Eestist Rootsi põgenenud rahvusteadlaste eliit. Mitmed sel ajal seltsis peetud ettekanded leidsid avaldamist ka mujal, seega peegeldavad aastaraamatu artiklid seltsi teadustegevusest vaid väikest osa. Kaheteistkümne seni ilmunud köite temaatika moodustub enamalt jaolt humanioorast, kuigi sekka on sattunud ka loodusteadustele pühendatud köiteid. Väga kaalukale artikliosale lisaks on aastaraamat regulaarselt avaldanud personaaliat (peam. nekrolooge), samuti üksikasjalikke ülevaateid seltsi tegevusest ja peetud ettekannetest.

Viimane, käesolevas tutvustatav aastaraamat on mõneti varasematest erinev. Senine ilmumisrütm on olnud: kogumik iga viie aasta järel, viimane aastaraamat oleks võinud peaaegu saada dekaadiraamatuks. Artiklite osa asemel on avaldatud Eestit puudutava kartograafilise ainese kataloog, millest lähemalt allpool. Endisest aastaraamatu formaadist on alles jäänud nekroloogide osa (Hans Kauri, Gustav Ränk, Erik Tender, Ilmar Arens, Theodor Künnapas, Ervin Pütsep, Konrad Veem, Rudolf Jalakas, Jaan Allpere, Valev Uibopuu, Fred R. Allik). Raamatust leiab ka seltsi liikmete vahepealsetel aastatel ilmunud tööde loetelu, mis kõik kokku teeb aastaraamatust väärt biograafilise ja bibliograafilise abimehe. Traditsioonilisel kohal on ka põhjalik ülevaade seltsi tegevusest.

Seltsi ja tema liikmetega seotu moodustab aastaraamatust siiski natuke üle veerandi. Teose põhilise mahu annab kartograafia ajaloo *grand old lady* Ulla Ehrensvärdi koostatud kataloog Eestit puudutavatest kaardi- ja plaanimaterjalidest Rootsi avalikes kollektsioonides. Sedavõrd ambitsioonikas kataloog ilmub esmakordselt. Arvestades